

Güney Azərbaycan çağdaş ədəbi prosesinə bu günümüzdən baxış

"Güneydə bu gün vahid ədəbi dil, min təəssüflər ki, hələ də tam şəkildə formalaşa bilməyib...". Bu fikirlərin müəllifi tədqiqatçı-alim Esmira Fuadin bu yaxınlarda işıq üzü görmüş kitabı belə adlanır: "Güney Azərbaycanda çağdaş ədəbi proses". Esmira Fuadı oxuculara geniş şəkildə təqdim etməyə ehtiyac duyulmasa da bir neçə sözlə onun bu mövzuda dəyərli bir şey yazmaq haqqının və yaradıcılıq potensialının olduğunu söyləyə bilərik. Çünki hazırda AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsinin aparıcı elmi işçisi olan, Amerika Biqrafiya İnstitutu tərəfindən Cənubi Azərbaycan Ədəbiyyatı üzrə ekspert seçilən Esmira Fuad, həm də "Şəhriyar poeziyasında xalq həyatı", "Məhəmmədhüseyn Şəhriyar (həyatı, ədəbi mühiti və yaradıcılığı)", "Söz sərrafı Şəhriyar", "Şəhriyar yaradıcılığının poetik qaynaqları" kitablarının müəllifidir. Cənub mövzusunda daha iki: "Üzü Təbrizə" adlı kitabı və "XX əsr Cənubi Azərbaycan epik şeiri" monoqrafiyası isə çap prosesindədir.

Tək Azərbaycan deyil, bütün türk dünyasının 20-ci yüzildə yetişdirdiyi ən böyük şairlərindən biri olan Məhəmmədhüseyn Şəhriyara həsr etdiyi kitablarda ədəbi müxtəlif cəhətlərdən təhlil edərək oxucu qarşısında yeni pəncərələr, yeni üfüqlər açan, onu yeni aləmlərə götürməyi bacaran Esmira Fuadin təqdimatında oxucu ustadı daha yaxşı anlayır, anladığıca sevir, onun əsərlərinə daha çox maraq göstərir. Sadə dili və özünəməxsus üslubuylə oxucunun diqqətini özünə çəkən Esmira xanımın "Güney Azərbaycanda çağdaş ədəbi proses" (2011-2014) adlı kitabı da həmin ədəbi-bədii şəhri təsirindədir. Burada onun qələminin gücü, hünəri aydın görünür. Onun əsas məqsədi çağdaş Güney yazarlarından, bir əsrə yaxın müddətdə onların mübarizə və söz cəbhəsindəki çabaları nəticəsində yaratdıqları ədəbiyyatın son durumundan, Güneydə cərəyan edən ədəbi prosesdən söz açmaqdır.

"Ədəbi prosesin inkişafında dil məsələsi ən vacib faktordur. Söz ustalarının əksəriyyəti danışq dili ilə ədəbi dilin fərqləndirilməsini gereksiz sayır və əsərlərini danışq dillərlə tərzdə, yaxud şivə və dialektə uyğun yazmaqda davam edirlər"—deyən müəllif Güney şair və yazıçılarının ədəbi dil anlayışı ilə bağlı özəl fikir və qənaətlərinə nəzər yetirərək yazır ki, vaxtilə böyük türk şairi Nazim Hikmət yazdıqlarını "Yalnız konuşduğumuz dili yazmayacağıq, konuşmamızı esas olarak alacağız, fakat bu temelin üstüne biz yeniden bir dil yaratacağız" prinsipi ilə qələmə alır, əsas məsələnin yalnız yazarın yaradıcılıq üslubunda, dilinin təzeliyində, yeni yeniliyində olduğunu düşünürdü.

Bu mənada: "Əslində Güneydə də ziyalıların bir araya gələrək, tutaq ki, Şəhriyarın "Heydərbabaya salam" adlı şah əsərini yaratdığı xalq danışq dilini—Təbriz şivəsini əsas götürərək vahid sistemli ədəbi bir dilin formalaşdırılmasına nail olması mümkündür". Lakin bu məsələ hələ ki, açıq qalır.

Çağdaş ədəbi prosesin müxtəlif qollarını təhlil edərək ümumi bir mənzərə yaratmağa çalışan müəllif qeyd edir ki, bu gün Güneydə dinamik inkişaf edən ədəbi prosesin diqqətçəkən yönlerinden biri son illərdə böyük maraq, rəğbət və diqqət göstərilən ədəbi tənqididir. O, bu sahədə daha tutarlı fikir söyləyən qələm sahiblərinə istinad edir, nümunələr gətirir. Kitabı oxuduqca, bu gün Güney ədəbiyyatının öndə gedən şair, yazıçı və tədqiqatçıların bir ziyalı kimi narahatlığı, türkçənin gələcəyi ilə bağlı əndişəsi haqda geniş təsəvvür yaranır. Millətin, xalqın ziyalısının bu cür düşünməsini, ana dilinin azadlığı, tərəqqisi naminə çabalar göstərməsini, var gücü ilə savaşmasını təbii hal hesab edən müəllif bu sırada çağdaş poeziyanın nümayəndələrini Ə.Daşqın, H.Qaraçay, M.Əzizpur, H.Şahbazi, N.Əzhəri, N.Merqati və başqalarının adlarını xüsusilə qeyd edir.

Son illərdə ədəbi tənqiddə münasibətin dəyişdiyini qeyd edən müəllif: "Əlinə qələm alıb şeir yazmağa başlayanların ilk tənqid hədəfi özünəqədərki nəslin yazarları, yaxud da müasirləri, onların əsərləri olur, "Dədəm mənə kor deyib, gələne-gedənə vur" deyib prinsipi ilə əllərinə keçəni xışlayanlara rəğmənlər "çağdaş ədəbiyyatda imzası olan hər bir qələm adamına qışqanclıq duyğusu ilə yanaşmadan yüksək dəyər verməyi bacaran" Hadi Qaraçay, Hümmət Şahbazi, Əziz Səlamı, Nadir Əzhəri, Həmid Arğış, Əli Daşqın və başqalarının ziyalı narahatlığını da diqqətə çəkir. Bu sahədə yaranmış boşluqları doldurmağa çalışan tədqiqatçıların əsərlərini "yeni yaranan əsərlərə ədəbi tənqiddən yeni münasibəti" kimi dəyərləndirərək yazır: "Bu uğurlu addımların sırasına Eyvaz Tahanın "Dil varlığın evidir" kitabı haqqında ədəbi yaradıcılığını çox bəyəndiyim, şeirlərini yüksək dəyərləndirdiyim Hadi Qaraçayın "Dil varlığını eviymiş" böyük həcmli təhlil-incələmə yazısını, Qadir Cəfərin "Poema özəlliği və poetika gözəlliyi" (qeydləri)ni və Kiyan Xiyavın Ruqiyyə Kəbirinin susənber yazıları üstündə bir not olaraq qələmə aldığı "Nana yarpağında qadın hörümçək" adlı yazısını da kamali-ədəblə əlavə edə bilərik".

Bu gün Güney Azərbaycanda mövcud olan ana dili problemini və ədəbi tənqidin zəifliyinin səbəbini ana dilində təhsilin olmaması ilə bağlayan Ruqiyyə Kəbirinin: "Professional tənqidçimizin olma-

ması səbəbindən əsərlər ciddi halda tənqid olunmur. Ədəbi tənqid boşluğu, mühafizəkar və patriarxal psixologiya, "öy mənə-öyüm səni" cərgələri və b... nədənlerin ucbatından ədəbiyyatımızın durumu biz gəncləri çox kədərləndirir" fikirlərini, professional tənqidin və tənqidçilərin yaranmasının zəruriliyindən bəhs edən doktor Hüseyin Süleymanoğlu bir növ təsdiqləyərək düşündüyünü belə ifadə edir: "Bu gün hər zamankından daha çox şeirimizin tənqid və tənqidçiye ehtiyacı vardır. Bir fransız tənqidçisi: "Pis bir tənqid belə, yol-göstəricisi ola bilər" deyir. "Bizdə isə nə yazıq ki, pis bir tənqidçi belə yoxdur".

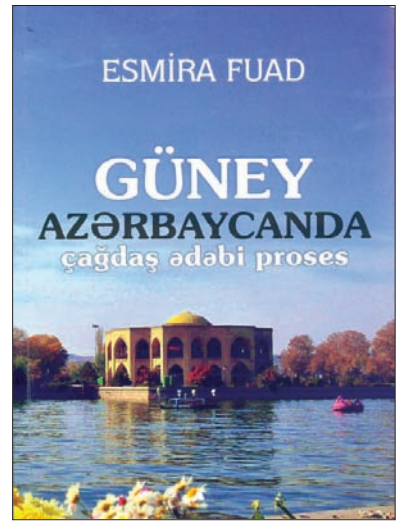
Esmira Fuad kitabın sonrakı bölmələrində ədəbi prosesin müxtəlif hədəflərini təhlil edir, onun ayrı-ayrı qollarına münasibət bildirir. Bütövlükdə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatındakı mövcud mənzərəni yaratmaqla, Güney Azərbaycanda və İranda uşaq ədəbiyyatının təməlini Səməd Behrənginin məsləkdaşı və qələmdaşı Mərzili Üskülü Dalgə ilə birlikdə qoyduğunu qeyd edən müəllif bugünkü nümayəndələrin adını hörmətlə çəkir. Nadir Əzhərinin bu haqda fikirlərinə istinadən yazır: "İndiki vaxtda, gözəl bir kitabçı dükanına girən bir uşaq böyük bir ehtimalla istədiyi kitabı tapa bilər..."

Güney çağdaş qadın yazarlarının əsərlərini təhlil obyektinə seçilməsi də maraq doğurur. Bu əsərlərdə ən adi hüquqların pozulmasından başlayan etirazın geniş miqyası, Güney ədəbiyyatında açıqca duyulmaqda olan feminizm hərəkatı... əks olunur. Müəllif yazır: "Məliyə Əzizpur, Rəziyyə İftixari, Rübəbə Quluzadə (Sevda), Cəmilə İmamüst, Türkan Umurlu, Ruqiyyə Vəlid (Günəş), Şərifə Cəfəri, Fəranək Fərid İpək, Sima Səmədi, Lələ Cavanşir, Nigar Xiyavi, Səkinə Pürhəsən, Alma Muğanlı və s. bu kimi xanım şairlərin yaradıcılığında azad, bağımsız Vətən, ana dili, milli kimliyin tanınması arzuları ilə yanaşı, qadın azadlığı, qadın haqları, feminizmin dikte etdiyi bir sıra önəmli məsələlər də mühüm yer tutur".

Məsələn, Zibə Kərbəsinin aşağıda nümunə gətirəcəyimiz şeirində qeyd edilən etiraz nidaları birbaşa deyil, şifərləli mənələrdə duyulur:

*Daha gəlmə!
Ceyran, naqışlı gedən yollar
Cızix-cızixdır.
O taydan bu taya
Ayağımın izini tutub gəlsəydin,
Tutuşardıq.
Tox zamanənin qoynunda
qucaqlaşardıq...*

Bu bölmədə mövzuya əks cinsin içdən, həssas və obyektiv yanaşması, münasibəti də görünür. Onların qadın haqqında fikirləri, "Canından can payı verən insana, yaşam bağışlayan cahana"

verdikləri dəyər tərənnüm olunur. İsmayıl Cəmilinin "Qadın, Xanım, Xatın, Ana" şeirində deyildiyi kimi:

*Qadın incəliyin inci bulağı
Qadın şirin laylalar qucağı
Qadın həyatın ana ocağı.*

Kitabın "Güneydə poeziyanın əsas obyektinə insandır", "Şairlər şeir doğaraq can verirlər dünyada", "Kurşun yağmuru altında oturub çay içməkdir sevgi..." və s. bölmələrində Güney şairlərinin əksər əsərlərində şahə qalxan azad, xoşbəxt gələcəyə inam duyğuları, əbədiyaşar sevgi motivləri, qütbətdə yaşamaq məcburiyyətində qalan qələm əhlinin Vətən həsrəti, Vətənin istiqlalı naminə birləşməyə, ayağa qalxmağa çağırış... oxucunun üzünü, ruhunu qarsır. "Biz mutlu olamıyıq, heç zaman "xoşbəxtlik qafiyəsi"ni də tapmadıq" adlanan bölmədə isə 2011-2014-cü illərdə Güney Azərbaycan nəsrinin vəziyyəti tədqiq olunur.

Azərbaycan torpaqları bölünmə, söz sənəti, ədəbiyyat bölünməsi... Əslində dəyərli tədqiqatçımız Esmira Fuadin demək, inanmaq və inandırmaq istədiyi də elə budur. Kitabın redaktoru filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Nərgiz Cabbarlının "Ön söz" əvəzi yazdığı "Güney ədəbiyyatı", yoxsa ədəbiyyatımızın o biri "üzü?" yazısında deyildiyi kimi: "...bu kitab... həm də bir can olduğumuzu xatırlamaq və yaddan çıxarmamaq üçün gərəkdir. Çünki insanın ürəyini titrədən bir həqiqət içindən diri-diri boylanır: biz səhədlə ayrılacaq da, danılmaz bir faktdır ki, simvolik də olsa, adlarla, məkanlarla da olsa, hər iki tərəf bir-birinin ədəbiyyatında öz mövcudluğunu qoruyur".

Bütün söylənilənlərə son olaraq "Güneyli yazarların mənə dərinliyi, məzmun dolğunluğu, dəyişik forması ilə seçilən əsərlərinin sadəcə üslub və ifadə xətlərini aradan qaldırmaq gərəkdir" qənaətinə gələn müəllif vahid sistemli ədəbi dilin formalaşdırılmasının günün ən aktual tələblərindən biri olaraq sənət adamlarının daimi dartsıma mövzusunə çevrildiyini də içdən gələn yanğı ilə söyləyir və özünün də çox inandığı fikirləri dilə gətirir: "...bu xalq azadlıq nəğməsinə bir daha, özü də əbədi olaraq oxuya biləcəkdir!..."

Zümrüd QURBANQIZI,
"Respublika".